

Ужасните птици

Златозар Боев

Това название идва от името на един от родовете *Dinornis*, което можем да преведем само като „ужасна птица“. Любопитното е, че същият изследовател е дал името на гигантската моа от Се-

верния остров, описвайки я през 1843 г. като *Dinornis novaezeelandiae*. Така той я е отделил в груп род, разграничавайки я от познатите му дотогава групи и днес сравнително широко разпространени бягащи и нелетящи гиганти в птичия свят – щраусите от род *Struthio*. Тук трябва да припомним, че щраусите се отнасят към отделен разред – щраусоподобни птици (*Struthioniformes*). Самото название на разрега на птиците моа (*Dinornithiformes*) е дадено по името на рода *Dinornis* от френския орнитолог Шарл Люсиен Бонапарт (*Charles Lucien Jules Laurent Bonaparte* 1803 – 1857) 10 години по-късно – през 1853 г.

Да, има и такива птици. Така са наречени официално от науката. Не само в света на влечугите има „ужасни гущери“, каквото означава названието на динозаврите – *Dinosauria* (от гр. „*deinos*“ – ужасен и „*sauros*“ – гущер), дадено им от бележития британски палеонтолог Ричард Оуен (*Richard Owen*, 1804 – 1892). В света на птиците има една група, която също заслужила това име – гигантските птици моа от Нова Зеландия, които орнитолозите класифицират в отделен самостоятелен разред наречен *Dinornithiformes*.

Тук ще разглеждаме именно „ужасните“ птици – птиците моа. От откриването им за науката (а не за местните жители – маорите!) са изминали 180 години. За това време многобройните археологиче-

ски и палеонтологически разкопки, провеждани на двата големи острова (Северния и Южния) на Нова Зеландия, както и на много от по-малките острови, предоставиха на палеоорнитолозите изобилен костен (и не само) материал, който днес ни разкрива удивителни подробности за произхода, разпространението, значението им в островните екосистеми, оредяването, застрашаващите фактори и постепенното пълно изчезване на птиците моа от лицето на Земята.

Цялата история на тези птици е удивително интригуваща. Сигурно ще се изненадате, но е факт: от тези из-

чезнали вече птици, са намерени и съхранени невероятни ценни мумии на главата заедно с част от шията на птица моа, в които са съхранени и всичките меки тъкани – кожа, пера, мускули, сухожилия и кръвоносни съдове, а също и крака, заедно с ноктите, люспите и мускулите! Досега са намерени десетки мумифицирани части от телата на 6 вида моа – безценни находки за изследователите!

Всъщност птиците моа просъществували съвсем доскоро. Последните екземпляри вероятно са доживяли до средата на XV век. Има много случаи на „очевидци“ от следващите столетия, но досега не са намерени безспорни доказателства за наблюдения на тези птици.

Смята се, че като обособена група птиците моа са възникнали преди около 17 млн. г. към края на ранния миоцен. Палеорнитолозите ги разглеждат като ендемичен островен разред, представен с видове от кватернерната мегафауна. Приема се, че са монофилетична група (с общ предшественик), която е сестринска на епюрнисите (Aepyornithiformes) от Мадагаскар – груп разред гигантски нелетящи птици, също изтребени в историческо време от човека.

Моа наброявали девет вида, групирани в 6 рода и 3 семейства – гигантски моа (Dinornithidae), малки моа (Emeidae) и планински (Megalopteryidae). Най-разнообразни (и най-непопулярни!) всъщност са били малките моа. Предполага се, че всички те са били изтребени за около 150 години след пристигането на маорите около 1300 г. Има сведения, че последните моа са доживели до 1445 г. От мумифицираните пръсти на краката учени вече са успели да съставят почти пълния геном на малката моа. Митохондриалният геном е известен вече и на два други вида.

Глава на планинска моа (*Megalapteryx didinus*) е намерена през XIX век в пещера близо до Кромуел, в Централен Отаго. Снимка Museum of New Zealand Te Papa Tongarewa

Мумифицирано стъпало на моа. Снимка www.boredpanda.com/bird-claw-archaeology-moa-new-zealand/

Най-близките съвременни роднини на птиците моа днес са обитаващите Западното полукълбо тинаму. Те са 46 вида, обособени в разред тинамуподобни (Tinamiformes). Размерите им са много по-малки – между тези на яребица и фазан, но всички видове са летящи. По-

Стъпална кост (tarsometatarsus) от десния крак на малка храстова моа (*Anomalopteryx didiformis*) от колекциите на Националния природонаучен музей при БАН. Снимка З. Боев

летът им е тромав, бавен, тежък и неманеврен. И тяхната фосилна летопис ни отвежда към средния миоцен.

В наши дни един от най-компетентните изследователи на моа е новозеландецът Тревър Уорти (Trevor Worthy), неслучайно известен сред колегите си с прякора „Мистър Моа“. Той през 1988 г. публикува първият надежден определител на гълзите кости на всичките 9 вида моа. Тъкмо с този труд след почти 4 десетилетия престой в колекциите на Националния природонаучен музей при БАН неотдавна бе определен един безценен образец от моа. Става въпрос за един цял тарзометатарзус (стъпална кост), подарен на автора от знаменития палеоорнитолог от Природонауч-

ния музей в Лондон, д-р Сирил Уокър (Cyril Walker 1939 – 2009), през 1986 г. Костта е била събрана заедно с много други от останало неизвестно находище в Нова Зеландия. Очевидно, костта произлизала от древно селище на маорите и е принадлежала на техен дивеч, улов, по-неже цялата кост носи следи от слабо овъгляване. Оказа се, че благодарение на отличната си съхраненост, тази костна находка може еднозначно да бъде определена като малка храстова моа (*Anomalopteryx didiformis*). Този вид е от семейството на малките моа (Emeidae) и е най-дребният. Бил е малко по-висок от възрастен пуйк и телесната му маса не надхвърляла 35 кг. Обитавал е по-голямата част от Северния остров и някои

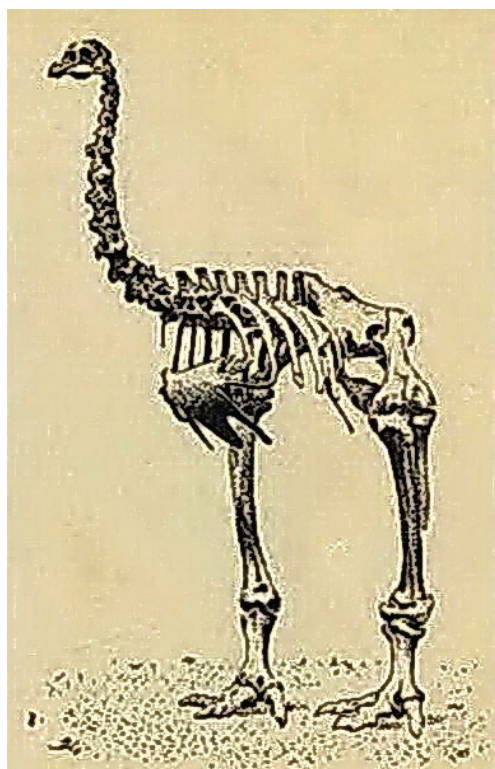

Малка храстова моа (*Anomalopteryx didiformis*). Рис. Паул Мартинсон, <https://recentlyextinctspecies.com/dinornithiformes-moa/anomalopteryx-didiformis>

ограничени райони на Южния остров на Нова Зеландия. Населявала е гъстите низинни широколистни букови гори и храсталаците. Масивният и здрав клон с остри ръбове е указание, че тази моа се е хранела с клонки и по-твърди и жилави растения, които откъсвала в подлес в горите. Малката храстова моа се смята за най-древният и за просъществувалият до най-късно вид. Смята се, че тя е била и най-многочисленият вид сред всичките видове моа. Предполага се, че е имала добре развито обоняние, а вероятно и вкус, за сметка на по-слабото си зрение. Това е логично, като се има предвид, че е обитавала сумрачния горски подлес, където зрението често не помага.

С пристигането и разселването на народа маори в Нова Зеландия и с въвеждането на полинезийските кучета настъпил коренен обрат в условията за нейното съществуване. За маорите моа, техните яйца и пиленца са били лесна плячка. Същото се отнасяло и за развъдените кучета. Печалният им край се оказал неизбежен.

Не само маорите и техните кучета нападали птиците моа. Обикновено в природата за всяка плячка си има и хищник. Понеже в Нова Зеландия Природата не е предвидила да има хищни бозайници, тя решила да ги замени с подобаващи за размерите на жертвите огромни летящи нападатели. Такъв свръхспециализиран хищник, хранещ се основно с моа е бил новозеландският орел на Хааст (*Harpagornis moorei*). Той е най-големият орел, познат на науката за всички времена. Като новозеландски ендемит този гигантски орел с телесна маса до 15 килограма скоро изчезнал след като моа били изтребени. Любопитното е, че след ликвидирането на моа, последните орли на Хааст се препитавали с ... ма-

Скелет на гигантската моа (*Dinornis novaeseelandiae*) от Северния остров на Нова Зеландия. По: Lukaszewicz (1938)

ори. На островите е нямало друга едра и енергетически изгодна плячка за орлите и те бързо превключили на човешко месо. Разбира се, не прощавали и на кучетата, когато им се отпаде случай. Обикновено нападали деца, останали на открито, където няма как да се укрият. Оказва се, че орелът на Хааст има свой родствен вид, обитаващ и нашата природа. Малкият орел (*Hieraetus pennatus*) – крайно рядък и включен в Червената книга на България като уязвим вид, е далечен роднина на новозеландския харпагорнис, както още наричат орела на Хааст. Трябва да уточним, че на английски Little Eagle (малък орел) се нарича друг вид –

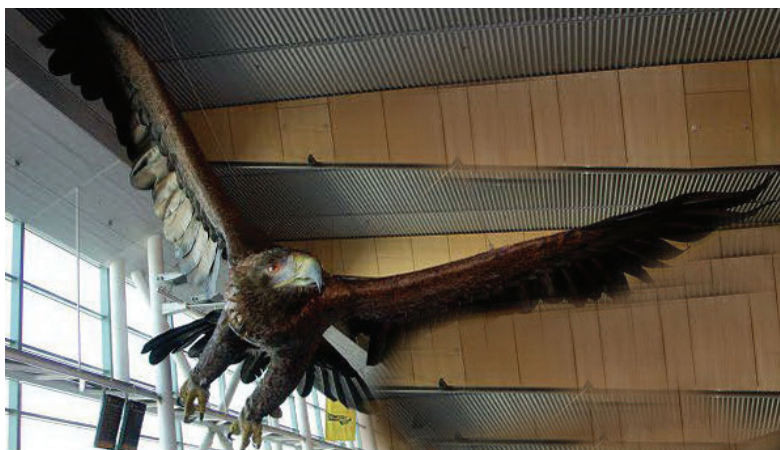

Проф. д.б.н. Златозар Боев работи в Националния природонаучен музей при БАН от 1980 г. Създава палеоорнитологията като научно направление в България. Изгражда най-богатата в Югоизточна Европа колекция от фосилни (неогенски и плейстоценски) и субфосилни птици, остеологична колекция от рецентни птици и научна библиотека по палеонтология и еволюция на птиците. Описал е 5 рода, 35 вида и 1 подвид фосилни птици, нови за световната наука.

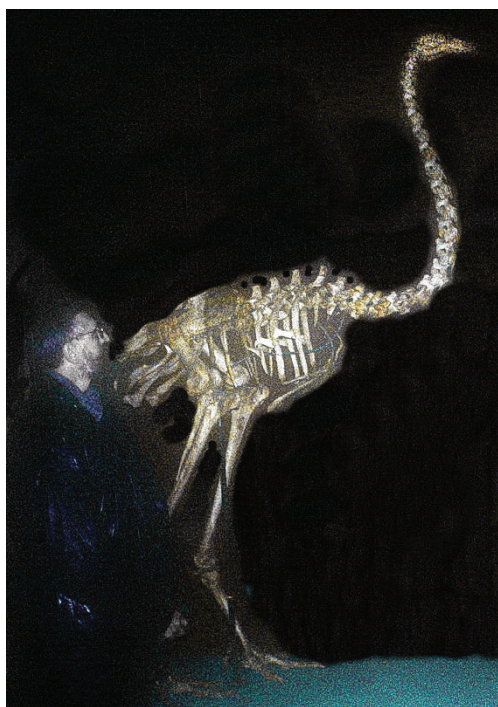
Hieraetus morphnoides, който обитава Австралия и Нова Гвинея. И този орел е смятан за роднина на орела на Хааст, въпреки че размерите му спрямо него са като на джудже. Той е малко по-голям от сокол скитник.

За пляката си орелът на Хааст се конкурирал с друг един специализиран хищник – блатарят на Ейлс (*Circus teauteensis*). Този блатар, подобно на орела на Хааст, е отличен пример за т. н. островен гигантизъм. По-едрият женски индивиди достигали до 3 кг., а може би и повече и били двойно по-големи от всички съвременни блатари. Блатарят на Ейлс се адаптирал да напада главно птици. Ловувал както във въздуха, така и на земята. На земята лесно улавял и новоизлюпените малки на моа, както и на груги по-гребни наземногнезещи птици. Смята се, че и орелът на Хааст и блатарят на Ейлс изчезнали напълно около 1400 г.

Всичките девет вида моа нямат гребен (кил) на гръдната си кост. Тя е слабо изпъкнала и почти плоска. Тези птици

Орел на Хааст (*Harpagornis moorei*). Снимка Vladimir Sobolev

Монтиран пълен скелет на гигантската моа (Dinornis novaeseelandiae) от Северния остров на Нова Зеландия в експозицията на Природонаучния музей в Лондон. 24.11.1999 г. Снимка Joanne Cooper

нямали и скелет на крилата. Те просто нямали крила! Такива тежкоатлети трудно биха се издигнали във въздуха. Отсъствието на наземни хищници ги е освободило от потребността за летеене. Бързият бяг за тях се оказал достатъчен, за да се спасят от опасностите, дори и тези, които идвали от въздуха. Те обаче не могли да се спасят от ловците маори. Изследвания от последните години доказват, че както дребните видове моа (20 – 60 kg), така и едрите (над 200 kg) изчезнали почти едновременно. Очевидно свръхуловът на тези птици, неспособността им да летят, стагният начин на живот, ниският им репродуктивен потенциал и късното достигане на полова зрялост са оказали катастрофално въздействие, довело го до пълното им ликвидиране. За мнозина от нас всичко това може да изглежда като далечна екзотика, която отдавна е отминала, но всъщност подобни са и причините за изчезването на тура, европейския лъв, тарпана, безкрилата газарка, горският ибис и ... колхидския фазан в Европа. ■